

заміщення. Це підтверджується й наявністю кореляційного зв'язку між частотою агресивних фрустраційних реакцій з показниками цього механізму психологічного захисту ($r = 0,41$ при $p \leq 0,01$). Отже, напруга, що виникає під час спілкування з керівництвом та колегами, знаходить можливість своєї розрядки під час незначних ускладнень в процесі взаємодії з учнями.

3. Порівняльний аналіз поведінкових реакцій педагогів у *ситуаціях звинувачення та перешкоди* показав, що для вчителів значно більш напруженими є ситуації звинувачення, у яких вони частіше заперечують свою провину, намагаються виправити ситуацію, виявляють фрустрованість, агресію або виправдовуються, а отже, їх поведінка в даних ситуаціях носить яскраво виражений захисний характер. До ситуацій перешкоди педагоги ставляться як до буденних, робочих моментів, в яких виконуються звичайні професійні дії, найчастіше – організовується робота учнів.

Таким чином, аналіз отриманих результатів дозволяє розглядати поведінкову активність вчителів у напружених ситуаціях як залежну від ряду чинників, що лишаються не підвладними його саморегулюючим, суб'єктивним можливостям. Це такі чинники, як ознаки ситуації (рівень її напруженості, ініціювання тими чи іншими суб'єктами взаємодії, фактор “звинувачення–перешкода”) і власні поведінкові стереотипи й механізми психологічного захисту. За таких умов поведінкові реакції вчителів у відповідь на конфліктогенні ситуації шкільного життя не сприяють їх розв'язанню та подоланню відповідно до мети і завдань педагогічної діяльності, а навпаки, сприяють їх загостренню та поглибленню.

1. Чернобровкін В.М. Причинна і цільова детермінація процесу прийняття педагогічних рішень // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка. К., 2001. Т.3, ч.1. – С.194–199.

2. Чернобровкін В.М. Прийняття педагогічних рішень в контексті поведінкової активності вчителя // Психологія. Збірник наукових праць. НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2001. Випуск 12, 2001. – С. 348–354.

3. Чернобровкин В.Н., Чернобровкина В.А. Диагностика фрустрационных реакций педагогов. Киев: НПЦ Перспектива, 2000. – 73 с

Гірник А. М. кандидат філософ. н.,
професор, НаУКМА

ЧИ МОЖЛИВИЙ «РЕАЛІСТИЧНИЙ» КОНФЛІКТ?

Базуючись на роботах Г.Зіммеля, Льюїс Козер запропонував розрізняти «реалістичний конфлікт» як засіб досягнення певної мети у взаємодії сторін і «нереалістичний конфлікт» як засіб звільнити себе від агресивного напруження. Реалістичний конфлікт, за Козером, вичерпує себе, коли індивід знаходить

альтернативні шляхи, що дозволяють досягти тої самої цілі. Нереалістичний конфлікт знаходить задоволення в самому акті агресії, а об'єкт, на який спрямована агресія, може мати випадковий характер. Тому цю агресію легко можна переспрямувати на інший об'єкт, оскільки вона не пов'язана сутнісно з певним об'єктом, а мішенню він став «через обставини».

Визнаючи, що «реалістичні конфліктні ситуації можуть супроводжуватися... нереалістичними сентиментами», Козер стверджує, що «реалістичний конфлікт не обов'язково вимагає ворожості і агресивності», іншими словами, що можливий реалістичний конфлікт як «чистий» тип. На наш погляд, це твердження є принциповим для Козера, оскільки пов'язується ним з критикою тих досліджень в індустріальній психології, які надихала концепція «людських відносин» Е.Мейо. На думку Козера, в цих дослідженнях конфліктна поведінка робітників розглядалася майже виключно як нереалістична поведінка, що демонструвало нерозуміння дослідниками реалістичних підстав конфлікту.

Звідси відоме козеровське визначення соціального конфлікту як боротьби за цінності і домагання статусу, влади і ресурсів, в процесі якої опоненти нейтралізують, завдають збитків або усувають своїх суперників. Це визначення знайшло широке застосування в суспільних науках, оскільки називає ознаки конфлікту, які доступні безпосередньому спостереженню. Водночас, фіксуючи боротьбу як важливий аспект конфлікту, це визначення ігнорує конфлікт як стан ворожості. Але чи є боротьба без ворожості конфліктом? - Ні, боротьба без ворожості це проба сил, змагання, гра, ритуал і аж ніяк не конфлікт, на нашу думку. В цьому сенсі діловий конфлікт або конфлікт інтересів є не тільки невирішеною проблемою, але одночасно завжди і проблемою емоційною. Коли ж ворожості нема ми маємо справу з суперечністю, що не переросла у конфлікт або з грою.

Таким чином, визнаючи продуктивним поділ конфліктів на реалістичні та нереалістичні слід зауважити, що в реальному конфлікті боротьба і ворожість завжди взаємопов'язані, коли ж один з необхідних елементів відсутній ми маємо справу з сліпою агресією або зі змаганням, яке учасники ведуть з олімпійським спокоєм, що в обох випадках не дозволяє назвати ці явища конфліктом.